

EDUKACJA RYCERSKA W ŚREDNIOWIECZU – CZĘŚĆ I

Szymon MARKOWSKI*

* Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
e-mail: sz.markowski@wso.wroc.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 05.01.2012 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w kwietniu 2012 r.

Artykuł przedstawia przebieg procesu edukacji młodzieży szlacheckiej w średniowiecznej Europie. Jest też próbą obalenia stereotypów dotyczących wiedzy o średniowieczu. Z perspektywy pedagogicznej jest z kolei analizą zjawiska rekonstrukcji historycznych wieków średnich. Autor skupia się na opisie etosu rycerskiego, wskazując na potencjalne źródła wzorców dla współczesnych rekonstruktorów. Przekazuje również liczne ciekawostki związane z rycerstwem jako klasą społeczną, ilustrując cechy dla tej grupy charakterystyczne.

Słowa kluczowe: edukacja, rycerstwo, etos rycerski, średniowiecze, rekonstrukcje historyczne

WSTĘP

Wśród tekstów opisujących problem wychowania w okresie średniowiecza¹ na terenach Europy łacińskiej² niewiele znajdziemy informacji na temat działań edukacyjnych skierowanych na kształtowanie osobowości podmiotu – wychowanek. Skąpe wiadomości, które przetrwały do czasów obecnych ograniczają perspektywę poznawczą pedagogom³ pragnącym zgłębić tę sferę oraz okres historyczny. Rzecz jasna można

¹ Istnieje mnogość propozycji ram czasowych tej epoki. Za początek historycy uznają zarówno rok 476 (upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego), jak i koronację cesarską Karola Wielkiego (rok 800), jako daty końcowe pojawiają się natomiast: rok 1453 (zdobycie Konstantynopola przez Turków osmańskich), 1455 (wynałazek druku Guttenberga), odkrycie Ameryki (1492). Dla potrzeb tematu tej publikacji ograniczę się jedynie do zasygnalizowania problemu. Przytoczone przeze mnie przykłady nie stanowią obszaru moich rozważań, mają za zadanie podkreślić różne interpretacje i istnienie dyskursu naukowego toczony przez historyków średniowiecza.

² Europa łacińska – potoczne określenie terytorialno – znaczeniowe odnoszące się do krajów posługujących się oficjalnym językiem – łaciną. Dotyczy to epoki średniowiecza, w której języki narodowe dopiero się kształtowały, a w piśmie występowały rzadko. Pojęcie narodów wówczas nie było powszechne, gdyż proces identyfikacji społecznej postępował na gruncie relacji w ramach systemu feudalnego, bez względu na terytorialne granice czy pojawiające się bariery językowe.

³ Z. Kwieciński, B. Śliwowski, *Pedagogika. Podręcznik akademicki tom 1*, PWN Warszawa 2006, s. 101. W najpopularniejszym podręczniku akademickim z zakresu pedagogiki znajdziemy skąpe informacje dotyczące wychowania rycerskiego. Charakter tej pozycji oczywiście nie pozwalał na szer-

postawić pytanie o celowość takich poczynań we współczesnym społeczeństwie globalnym, nacechowanym daleko idącym konsumpcjonizmem w ramach gospodarki kapitalistycznej. Wiele wartości, które były charakterystyczne dla specyficznej grupy społeczeństwa średniowiecznego – stanu rycerskiego, zostało zaprzepaszczonych. Sądzę jednak, że impulsem do tego typu zainteresowań badawczych powinny być obszary aktywności społecznej coraz bardziej popularne wśród młodzieży – zainteresowanie historią, poprzez udział w ruchu rekonstrukcji historycznych⁴. Zjawisko jak dotąd szerzej nieopisane w naukach społecznych, może poza historią, warte jest moim zdaniem uwagi, gdyż stanowi budujący przykład wyborów dokonywanych przez młodych ludzi, skierowanych na aktywność poznawczą wbrew destrukcyjnym zasadom konsumpcjonizmu. Sposoby spędzania czasu wolnego, praca społeczna, czy też użyteczność publiczna są wyznacznikiem wartości życiowych ludzi w ramach edukacji pozaformalnej i nieformalnej⁵. Sfery aktywności społecznej, z punktu widzenia edukacji dorosłych, nie są wybrane przypadkowo, gdyż triada zaproponowana przez Coombsa⁶, tj. edukacja formalna, nieformalna i pozaformalna, wprowadzana jest w życie ze szczególnym uwzględnieniem tych obszarów edukacji całościowej człowieka, które uzupełniają aspekt edukacji formalnej.

1. WSPÓLCZESNE INTERPRETACJE

Atrakcyjność ról społecznych, jakie w epoce średniowiecza pełnili rycerze jest jednym z wielu powodów, dla których młodzież decyduje się na udział w tzw. ruchu rycerskim⁷. Zatem skąd bierze się w ogóle taki pomysł i z jakich potrzeb on wynika? Dotychczas nie pojawiły się rzetelne badania naukowe w tym zakresie (motywacje uczestników), dlatego też materiał źródłowy traktujący o tym zjawisku jest nader skąpy. Warto zastanowić się, przy okazji, kim byli owi rycerze, jeśli doczekali się po kilkuset latach kontynuatorów ich dorobku, idei, kultury i etosu w osobach rekonstruktorów. System feudalny stworzony w Europie zakładał istnienie warstwy społecznej – wasali związanych ze swoim seniorem. Istotą tego związku była dzierżawa ziemi przez wasala,

sze opisanie zjawiska. Starając się jednak wyjść naprzeciw oczekiwaniom osób zainteresowanych tą problematyką, postanowiłem podjąć temat w niniejszym artykule.

⁴ Rekonstrukcje historyczne to *zbiór działań, podczas których ich uczestnicy odtwarzają w strojach i za pomocą artefaktów wytworzonych współcześnie, względnie oryginalnych, konkretne wydarzenia z przeszłości (najczęściej bitwy) lub różnorodne aspekty życia w wybranym okresie historycznym*, źródło: [online]. [dostęp: 28.10.2011]. Dostępny w Internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Rekonstrukcja_historyczna, szerzej w temacie rekonstrukcji historycznych oraz ich roli w wychowaniu napisałem w swoim artykule: S. Markowski, *Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży*, [w:] „Zeszyty Naukowe WSOWL”, nr 1/2009, Wrocław, s. 60-65.

⁵ Szerzej na ten temat: M. Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2010 oraz J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2005.

⁶ Rozwinięcie tej koncepcji znaleźć można w: P.H. Coombs, *How nonformal education can help, 1974*. Z kolei edukacji pozaformalnej poświęcili miejsce: N. J. Colletta, D. J. Radcliffe, *Nonformal Education*, [w:] *Lifelong Education for Adults. An International Handbook*, pod red. C. J. Titmus, Pergamon Press, Oxford 1989.

⁷ Ruch rycerski – potoczne określenie ruchu społecznego zajmującego się problematyką rekonstrukcji historycznych epoki średniowiecza. Określenie to występuje w Polsce, podczas gdy w krajach anglojęzycznych najczęściej pojawia się po prostu *Re-enactment*, które ze względu na zakres i istotę zjawiska jest tożsame z rekonstrukcjami historycznymi (odtwórstwem historycznym).

którą senior nadawał wasalom w zamian za pełnienie określonych zadań wojskowych. Biskup Gerard, w czasie synodu w Arras (1025 r.) wykazał, że „od zarania rodzaj ludzki dzieli się na trzy części, na ludzi modlitwy (*oratoribus*), rolników (*agricultoribus*) oraz ludzi wojny (*pugnatoribus*)⁸”. Innymi słowy chłop miał zadanie pracować, wojownik walczyć, duchowny modlić się. Biskup Laon Adalberon, w swoim poemacie napisanym około 1030 roku, dedykowanym królowi Francji Robertowi Pobożnemu dokonał podziału społeczeństwa chrześcijańskiego na trzy warstwy społeczne: *Ci, którzy się modlą, ci, którzy walczą, ci, którzy pracują*⁹. Takie pojmowanie ról społecznych rycerstwa rodziło szereg pytań związanych z procesem przygotowania do pełnienia obowiązków wasalnych wobec seniora. Relacje na gruncie wasal – senior były nader często skomplikowane, szczególnie w późnym średniowieczu. Jak zatem wyglądała droga do osiągnięcia statusu rycerza?

2. PASOWANIE RYCERSKIE

W „Leksykonie wiedzy wojskowej” znaleźć można taką definicję rycerstwa: (...) *Pasowanie na rycerza, które następowało około 21 roku życia, poprzedzała kilkuletnia służba na dworze możnego pana feudalnego w charakterze pazia, a następnie uczestnictwo w wyprawach wojennych w charakterze giermka towarzyszącego rycerzowi(...)*¹⁰. Powyższe stwierdzenie stanowi daleko idące uproszczenie, gdyż określenie wieku¹¹ pasowania rycerskiego na 21 lat jest, moim zdaniem, wynikiem średniej statystycznej. Analizując zachowane teksty, dowiadujemy się, że aktu pasowania dostępowali jedynie nieliczni. Wiązało się to pierwsze z ogromnymi kosztami zakupu pełnego wyposażenia rycerskiego, w tym dwóch najważniejszych atrybutów stanu rycerskiego: ostróg i pasa¹². Oba te elementy były bogato zdobione i podkreślały status ich właściciela. Drugim z czynników decydujących o swoistej rzadkości pasowania były przesłanki o pasowaniu w wieku dojrzałym: Bertrand du Guesclin – francuski bohater Wojny Stuletniej, późniejszy konetabl Francji, miał ok. 34 lata. Jeszcze później zaszczytu tego doświadczył Piotr Dunin – dowódca polskich wojsk zaciężnych w wojnie trzynastoletniej (ok. 47 lat). Wymieniane w literaturze przypadki nagrodzenia młodych szlachciców pasem rycerskim w wieku ok. 20 lat wynikają prawdopodobnie z ówczesnej mody i kształtowania etosu. Przypadki takie miały miejsce, jednak najczęściej dotyczyły one bogatych możnowładców, książąt i królów. Akt pasowania rycerskiego wiązano od początku z osiągnięciem lat sprawnych, czyli dojrzałości prawnej. Podkreślał on status szlachetnie urodzonego, w dokumentach jawił się on wówczas jako *strenuus*, w odróżnieniu od szlachetnego *nobilis* lub *miles*. Źródła potwierdzają wysokie ceny ówczesnych pasów, bogato zdobionych szlachetnymi kamieniami, złożonych, srebrzonych, inkustrowanych itp. Niektóre z nich osiągały niebotyczne, jak na owe czasy,

⁸ J. Flori, *Rycerstwo w średniowiecznej Francji*, Warszawa 1999, s. 3.

⁹ Tamże, s. 3.

¹⁰ Tamże, s. 383.

¹¹ Pasowanie podkreślało status osoby, zatem znamienne jest że często pasowani byli możnowładcy lub królowie, bez względu na wiek, by podkreślić samodzielność ich rządów, niejako z potrzeby chwili.

¹² Stąd nazwa obrzędu – pasowanie. Oprócz opasania młodzieńca pasem rycerskim, założenia ostróg, przypięcia miecza, złożenie przysięgi na wierność seniorowi – dokonującemu aktu pasowania (aspekt świecki), istniał jeszcze aspekt religijny – związany z udziałem duchownych, święceniem ekwipunku, mszą świętą, wreszcie słowami przysięgi rycerskiej związanych ze służbą Bogu, obronie wiary chrześcijańskiej.

ceny – *nawet 80 grzywien*¹³. Na przełomie XIV i XV wieku za ok. 14 grzywien można było otrzymać pełną kopijniczą zbroję płytową. *Najdroższym koniem, który pojawia się w śląskich źródłach, jest wałach, którego w 1318 kupił od Gunczela von Seidlitz i jego braci książę wrocławski Henryk VI za sumę 90 grzywien*¹⁴. Dla porównania, w Królestwie Polskim, 100 florenów warty był rumak ofiarowany przez króla Kazimierza Jagiellończyka sułtanowi tureckiemu. Ocenia się, że pełne rycerskie wyposażenie w tym okresie kosztowało od kilkunastu do 45 grzywien. Tak duża rozpiętość cenowa średniowiecznych towarów potwierdza, z jednej strony wysoce rozwiniętą kulturę materialną Europy, jak i niezwykle zdolności ówczesnych rzemieślników, którzy starali się sprostać rosnącym wymaganiom bogaczy.

3. EDUKACJA RYCERSKA

*Przeciętnie do siódmego roku życia chłopcy pozostawali pod opieką kobiet i dopiero po osiągnięciu tego wieku rozpoczynali naukę rycerskiego rzemiosła. Kolejne lata ich dzieciństwa były naśladowaniem życia dorosłych mężczyzn, co wiązało się z przejściem pod ich opiekę. Nie oznaczało to odsunięcia matek od wychowania dzieci. Zachowywały one wpływ na życie swoich potomków, aż do czasu ich całkowitego usamodzielnienia się (wydzielenia części majątku i zawarcia małżeństwa)*¹⁵. Okres terminowania w charakterze pazia związany był z nauką podstaw etykiety, deklamowania wierszy, tańców, znajomości gier i zabaw obowiązujących na średniowiecznych dworach. Najczęściej okres ten dotyczył młodzieńców w wieku 7 – 14 lat. Następnym etapem była nauka rzemiosła wojennego w charakterze giermka. W tym czasie młody szlachcic nabierał praktyki w szermierce, doskonalił umiejętności jazdy konnej, władania kopią¹⁶, zdobywał również doświadczenie podczas udziału w wyprawach, turniejach rycerskich i wojnach, towarzysząc swojemu nauczycielowi. Należy podkreślić, że giermek był człowiekiem szlachetnie urodzonym, kandydatem na rycerza, zatem lansowany w literaturze i filmie stereotyp biednego, obdartego żołdaka, za nic nie przystaje do rzeczywistości historycznej. Jednym z obowiązków terminującego młodzieńca było dbanie o należyty stan rycerskiego uzbrojenia, jednak w praktyce funkcje usługowe spełniali pocztowi i czeladź obozowa. Ponadto, giermek miał za zadanie posiąść wiedzę z zakresu oprawiania mięsa, peklowania, krojenia i przechowywania. Ta umiejętność miała szczególne znaczenie podczas wypraw wojennych. Należy podkreślić, iż w owym czasie obowiązywało prawo wojenne, według którego zwycięzca zabierał wszystkie przedmioty, stające się jego prawowitym łupem. Żywność dla kombatantów i pasze dla koni zdobywano najczęściej grabiąc i plądrując wioski i miasta będące w pobliżu dzia-

¹³ O. Ławrynowicz, *Pas rycerski na Śląsku i w Małopolsce w wiekach średnich*, Studia i materiały, studium ikonograficzne, Łódź 1999. Artykuł jako część pracy magisterskiej autora pt. *Średniowieczny pas rycerski w świetle źródeł archeologicznych, ikonograficznych i pisanych*, praca od kierunku prof. dr hab. Mariana Głoska. Instytut Archeologiczny, Łódź 1999.

¹⁴ R. Heś, *Uzbrojenie rycerskie na Śląsku w XIV wieku*, 2007, s. 104-105.

¹⁵ D. Piwowarczyk, *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV – XV wiek)*, Warszawa 2000, s. 51.

¹⁶ Kopia – broń drzewcowa o długości do 4m, używana przez ciężkozbrojną jazdę rycerską XI – XV w. w Europie. Kopia zwaną też w średniowiecznym wojsku rycerskim podstawową jednostką organizacyjną złożoną z rycerza i jego pocztu. Kopie łączono w jednostki wyższego rzędu – chorągwie, źródło: *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, 1979, s. 178.

łań wojennych. Poczet¹⁷ rycerski składał się z ciężkozbrojnego rycerza oraz zbrojnych strzelców. Liczebność tego najmniejszego oddziału źródła określają od 1 do 10 ludzi. Należy zauważyć, iż ówczesny właściciel ziemski miał obowiązek z własnych środków wystawić określoną liczbę żołnierzy, wyposażyć ich, uzbroić i utrzymać. Zatem decydujące znaczenie przy określaniu wielkości tej formacji miał czynnik finansowy. Zakony rycerskie były w stanie wystawiać poczty liczące do 9 zbrojnych strzelców. Istniały poczty złożone zarówno z samych lekkozbrojnych, jak i ciężkozbrojnych rycerzy. Na podstawie przekazów i spisów rejestrowych historycy wojskowości przyjęli, że kopia była jednostką obrachunkową przy wyliczaniu żołdu.

Terminowanie w rycerskim rzemiośle dobiegało końca z chwilą pasowania na rycerza. Pod względem formalnym ceremonia ta była jednak zbyt droga dla przeciętnego szlachcica. Musiał on wyposażyć się, oprócz pełnej zbroi rycerskiej, rumaka, broni, również w rycerski pas i ostrogę. Wraz z zamykaniem się stanów klasowych, funkcjonujących w systemie feudalnym, władcy starali się ograniczyć możliwości awansu społecznego. W 1188 cesarz Fryderyk Barbarossa ustanowił prawo zabraniające synom księży, diakonów i chłopów (...) wkładać pasa rycerskiego, a jeśli już to któryś uczynił, winien być przez sędziego wykluczony z rycerskiego stanu¹⁸. Pierwsze wzmianki o tej ceremonii wiążą się z cesarzem Ludwikiem Pobożnym, który w 838 roku uroczystie przekazał miecz i zbroję swemu synowi Karolowi Łysemu. Na terenach Polski jednymi z pierwszych pasowanych byli Bolesław Krzywousty wraz z bratem Zbigniewem. Książęta zostali nagrodzeni rycerskim pasem przez ojca – księcia Władysława Hermana. Pasowanie rycerskie od początku miało charakter obrzędu przejścia. Przekazanie broni i zbroi stanowiło podkreślenie tego faktu. Wiązano je z osiągnięciem dorosłości, często tuż po ceremonii, rycerz dokonywał często pierwszego samodzielnego aktu prawnego (podpisania i opieczętowania dokumentu, zawarcia małżeństwa). Pasowany w 1197 roku książę Szwabii Filip zaraz po ceremonii odprawił swoje weselne gody. Niektórzy z możnowładców pasowani byli znacznie wcześniej niż większość rycerzy. Cesarz Karol IV oddany na dwór króla Francji Karola IV Pięknego w wieku 7 lat, po odbyciu szeregu kampanii wojennych w północnych Włoszech, otrzymał rycerski pas w 1332 r. w wieku 16 lat. Względy dynastyczne często decydowały o wcześniejszej nominacji. W sensie prawnym rycerz pasowany stał wyżej w hierarchii od szlachetnie urodzonego. W dokumentach sądowych istnieją informacje o świadczeniu właśnie przez owych rycerzy, którzy wymieniani są z predykatem *strenuus* oraz *miles* lub *nobilis*. Historycy oceniają, że zwyczajem stało się, iż słowo dane przez „pasowanego” było wyżej cenione niż od „zwykłego” szlachcica. Przy sprawach sądowych o naganę szlachectwa koniecznym było potwierdzenie pochodzenia przez krewnych do 4 pokolenia wstecz. Wówczas jeden pasowany świadek wystarczał za 2 szlachetnie urodzonych. Takie rozwiązanie było wynikiem pragmatyki sądowniczej, a nie usankcjonowanym prawem. Właściwie od początku istnienia ceremonii pasowania starano się zwiększać jej rangę poprzez wprowadzenie elementów liturgicznych do tego obrzędu. Akt pasowania poprzedzony był czuwaniem, modlitwami, kąpielami (oczyszczanie z grzechów), następnie następowała uroczysta msza święta, w czasie której kapłan odbierał od kandydatów przyrzeczenie

¹⁷ Poczet – konny orszak bojowy rycerza średniowiecznego, składający się z giermka i 1-3 pachołków. Wraz z rycerzem tworzył kopię. Źródło: *Leksykon wiedzy wojskowej*, 1979, s. 311.

¹⁸ F. Kusiak, *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, 2002, s. 81 za E. W. Wies, *Fryderyk Barbarossa. Mit i rzeczywistość*, 1996, s. 292.

obrony wiary chrześcijańskiej, biednych i potrzebujących. Chretien de Troyes w *Persewale, czyli opowieści o Graalu* opisuje *przemówienia i pocałunki pieczętujące wręczenie rycerskiego pasa, miecza i ostróg*¹⁹. Fakt pojawienia się ceremonii pasowania w literaturze nasuwa przypuszczenie, iż okres, w którym tworzył de Troyes (XII wiek) był czasem kształtowania się obrzędów rycerskich, początkowo świeckich, dopiero z czasem, uzupełnianych o elementy liturgiczne. Z kolei *Pieśń o Nibelungach* przedstawia akt pasowania, uświetniony przez udział głównego bohatera Zygfyryda we mszy świętej.

Powszechnym stały się masowe pasowania rycerskie przed bitwą lub kampanią wojenną. Miały one na celu podniesienie morale walczących. Tak było m. in. pod Grunwaldem w 1410 roku²⁰ oraz w 1260 roku pod Kressenbrunn²¹. Używanie miecza jedynie w słusznej sprawie – pojawiło się wówczas określenie wojny sprawiedliwej (łac. *bellum iustum*). Pod murami Widynia w 1396 pasowany został Jean de Nevers, książę Burgundii. Szczególnie ceniono dostąpienie tego zaszczytu w wyniku zasług wojennych, na terenach pogańskich lub w wyniku zwycięstwa w bitwie. Zakon krzyżacki wprowadził jeszcze jeden sposób podniesienia wartości ideałów rycerskich, poprzez utworzenie w Malborku tzw. *stołu honorowego*. Przeznaczony on był dla uczestników rejsu na Litwę i stanowił okazję do zaprezentowania gościnności zakonników. Istotnym jest, że warunkiem zaproszenia do tego stołu były czyny bojowe, a nie tylko wysokie urodzenie.

W wyniku apelu papieża Urbana II podczas synodu w Clermont w 1095 roku rozpoczęto okres wypraw krzyżowych, które na zawsze zmieniły oblicze chrześcijańskiego i muzułmańskiego świata. Wyprawy te, które rozpoczęły się w XI wieku i trwały do końca XV w. pod postacią *rejsu*, wywarły ogromny wpływ na świadomość ówczesnych społeczeństw. Zainicjowane przez Kościół, krucjaty, miały na celu, oprócz rozszerzenia strefy wpływów na tereny podlegające władzy muzułmanów lub pogan, również konsolidację chrześcijańskiego świata. Odciągały również zagrożenie militarne od Europy, ukierunkowując wysiłki zbrojne na wspólnego wroga – innowierców. Działania duchowieństwa kreowały nowy typ *milites Christi* (żołnierzy Boga), który nie pozostał bez wpływu na wartości wychowawcze, przekazywane młodzieży szlacheckiej.

PODSUMOWANIE

Wychowanie rycerskie kładło większy nacisk na takie atrybuty, jak siła, zwinność, kosztem wiedzy i umiejętności typowo intelektualnych. O ile znajomość języków obcych była mile widziana w dworskiej i dyplomatycznej służbie, nauka czytania i pisanie w języku łacińskim (urzędowy język średniowiecznej Europy) była pomijana. *Trudno dziwić się takiemu nastawieniu rycerzy do książkowej edukacji i mozolnego wkuwania łacińskich słówek i gramatyki, skoro niepiśmienny był nawet sam król Kazimierz Wielki*²². W Zakonie krzyżackim jedynie Wielki Mistrz wydawał pozwolenie na

¹⁹ D. Piwowarczyk, *Obyczaj rycerski...*, s. 58.

²⁰ *Kronika konfliktu Władysława króla polskiego z Krzyżakami w roku Pańskim 1410*, Olsztyn 1987, s. 10.

²¹ 12 lipca 1260 roku przed bitwą z Węgrami, król czeski Przemysław Ottokar II pasował na rycerzy 118 giermków, w tym siebie.

²² D. Piwowarczyk, *Poczet rycerzy polskich XIV i XV wieku*, Warszawa 2004, s. 16.

naukę czytania i pisania i to po złożeniu przez kandydata – brata zakonnego, pisemnego wniosku (!). Funkcje urzędnicze zatem reprezentowali świetnie wykształceni duchowni lub mieszczanie, pełniący służbę na możnowładczych dworach jako doradcy.

LITERATURA

1. Flori J., *Rycerstwo średniowiecznej Francji*, Warszawa 1999.
2. Heś R., *Uzbrojenie rycerskie na Śląsku w XIV wieku*, WAW, Wrocław 2007.
3. Kargul J., *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2005.
4. *Kronika konfliktu Władysława króla polskiego z Krzyżakami w roku Pańskim 1410*, Olsztyn 1987.
5. Kusiak F., *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, Warszawa 2002.
6. *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, pod red. Kowalska A., MON, Warszawa 1979.
7. Ławrynowicz O., *Pas rycerski na Śląsku i w Małopolsce w wiekach średnich*, Studia i materiały, studium ikonograficzne, Łódź 1999.
8. Malewski M., *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2010.
9. Markowski S., *Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży*, [w:] „Zeszyty Naukowe WSOWL”, nr 1/2009, s. 60-65.
10. Markowski S., *Organizacja życia obozowego w ramach inscenizacji bitwy pod Grunwaldem*, [w:] „Zeszyty Naukowe WSOWL”, nr 4/2009, s. 62-73.
11. Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1973.
12. Piwowarczyk D., *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV – XV wiek)*, Warszawa 2000.
13. Piwowarczyk D., *Poczet rycerzy polskich XIV i XV wieku*, Warszawa 2004.

KNIGHT EDUCATION IN MIDDLE AGES – PART ONE

Summary

The article presents the process of education of noble youths. It characterizes the area of activity of social groups, its aims, tasks and historical circumstances. It is also an attempt at refuting the stereotypes of knowledge related to the Middle Ages. From the pedagogical perspective, it is an analysis of the historical re-enactment phenomenon. The author focusing on historical premises specifies only the sources of re-enactment for the contemporary continuators of knight traditions: re-enactors.

Keywords: education, knighthood, knightly ethos, Middle Ages, historical re-enactments